

ДО ПРОБЛЕМИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ У ВОКАЛЬНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

TO THE PROBLEM OF ACTIVATION OF PROFESSIONAL SKILLS IN VOCAL-INSTRUMENTAL ACTIVITY OF FUTURE SPECIALISTS OF MUSICAL ART

Стаття присвячена проблемі набуття професійних умінь ансамблевої практики майбутніми фахівцями музичного мистецтва. Мета статті – визначити специфіку професійних умінь вокально-інструментальної діяльності майбутніх фахівців музичного мистецтва та визначити шляхи їх активізації на практиці. Мета реалізується за допомогою методів теоретичного дослідження: аналізу, синтезу, дедукції, систематизації, педагогічне спостереження. У статті уточнено особливості вокально-інструментальної діяльності, а саме: злагодженість ансамблевого звучання, музично-емоційне відчуття партнера, єдине артикуляційно-стильове розуміння музичної мови, художньо-образна єдність та звуковий баланс між виконавцями. Відповідно до специфіки ансамблевої гри визначено низку професійних умінь та навичок, якими повинен володіти майбутній фахівець-концертмейстер: уміння слухати партнера-соліста; підкорюватися художній волі іншого виконавця; розподіляти виконавську увагу; володіти звуковим балансом у ансамблевій грі; відчувати та розуміти зв'язок між словом і музикою; контролювати якість звучання та оцінювати власну гру; а також володіти навичками читання з листа та транспонування. Особливо підкреслюється провідна роль вокаліста-виконавця та розглядаються питання вокального мистецтва: фонації, формування правильного резонування, зняття фіксованих затисків голосового апарату, вокального дихання, застосування свідомої рефлексивно-корекційної позиції у виконанні. З метою покращення фонаційних навичок запропоновано низку вправ на фонемі у різних штриховому і темповому моделюванні. Запропоновано шляхи розвитку та формуванню професійних умінь: активізувати виконавський слух, слуховий контроль, виконавсько-слухову увагу, диференціювати сприйняття щодо ансамблевого звучання, удосконалити виконавські набуття з метою спрямування їх на розкриття образного змісту музично-словесного матеріалу у вокально-інструментальній діяльності. Подальше дослідження передбачає розглянути педагогічних умов, що сприятимуть професійному зросту ансамблевих умінь у вокально-інструментальній діяльності.

Ключові слова: професійні уміння, вокально-інструментальна діяльність, фахівець-кон-

цертмейстер, фонаційні навички, вокаліст-виконавець.

The article is devoted to the problem of acquiring professional skills of ensemble practice by future specialists in the art of music. The purpose of the article is to determine the specifics of professional skills of vocal and instrumental activities of future specialists in music and to identify ways to activate them in practice. The goal is realized with the help of methods of theoretical research: analysis, synthesis, deduction, systematization, pedagogical observation. The article clarifies the features of vocal and instrumental activities, namely: coherence of ensemble sound, musical and emotional sense of the partner, a single articulatory and stylistic understanding of musical language, artistic and figurative unity and sound balance between performers. According to the specifics of the ensemble performance, a number of professional skills and abilities that the future specialist-accompanist should possess are determined: the ability to listen to a partner-soloist; to obey the artistic will of another performer; distribute executive attention; have sound balance in ensemble playing; feel and understand the connection between words and music; control the sound quality and evaluate your own game; as well as the skills of reading and transposing. The leading role of the vocalist-performer is emphasized and the issues of vocal art are considered: phonation, formation of correct resonance, removal of fixed clamps of the vocal apparatus, vocal breathing, application of conscious reflexive-corrective position in performance. In order to improve phonation skills, a number of phonemic exercises in various bar and tempo simulations have been proposed. Ways of development and formation of professional skills are offered: to activate performing hearing, auditory control, performing-auditory attention, to differentiate perception of ensemble sounding, to improve performing skills in order to direct them to reveal figurative content of musical-verbal material in vocal-instrumental activity. Further research envisages consideration of pedagogical conditions that will promote the professional growth of ensemble skills in vocal and instrumental activities.

Key words: professional skills, vocal-instrumental activity, specialist-accompanist, phonation skills, vocalist-performer.

УДК 378.134:78
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/44/2.25>

Шафарчук Т.Г.,

ст. викладач кафедри теорії та вокалу
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського

Десятникова Н.Л.,

ст. викладач кафедри
музично-інструментальної підготовки
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Кожна людина бажає досягти професійної спроможності, самореалізації своїх здібностей і бути затребуваною за працевлаштуванням. Відповідно, знання, отриманні у ВНЗ, мають визначитися якістю та різноплановістю, і створити фундамент для подальшої його роботи. У наш час для багатьох робота носить мозаїчний характер і збігається:

з професійною освітою, з хобі, з життєвою необхідністю. З метою отримання професії широкого профілю, освітній процес сьогодення і особливо освітні програми спрямовані на диференційований підхід у визначенні спеціалізації майбутніх фахівців, формуванні професійних компетентностей. Формування останніх визначається набуттям навичок і умінь та здатністю застосовувати їх на

практиці. У діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва фахові уміння пов'язані з інструментальною, вокальною та диригентсько-хоровою підготовкою. Кожна з цих спеціалізацій окрема у професійній спрямованості, але якщо інструментальний виступ сприймається самостійно, вокальний спів потребує інструментального супроводу, а диригентсько-хорова – і супроводу й цілого колективу. В межах програми існує міждисциплінарна виконавська практика спрямована на розвиток умінь виступати у ансамблі. Здобувачі-піаністи залучаються грати у дуєті не тільки з інструменталистами, але й вокалістами. Для них, це достатньо складне завдання, і потребує навичок й умінь для його здійснення. Даний вид роботи важливий для здобувача, оскільки не втрачає свої актуальності у музичному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження наукової літератури з проблеми формування професійних компетентностей свідчить, що дане питання висвітлюється з позиції професійної спрямованості, а саме, компетентність: стильова (А. Поляков), емоційна (Т. Кириленко, О. Льошенко), професійна (Л. Пастушенко, В. Ульянова), фахова (М. Михаськова), музично-виконавська (В. Яковлев, Є. Куришев, О. Ляшенко), інструментально-виконавська (О. Горбенко, І. Мостова, Т. Пляченко, М. Пшеничних).

На цей час існують наукові дослідження щодо формування певних умінь інструментальної та вокальної виконавської підготовки: художньої інтерпретації (Н. Телегіна); музично-виконавської артикуляції (Лу Чен); рефлексивних умінь (Мінь Шаовей); фонаційні навички сольного співу (Т. Кобзар, Н. Кьон, С. Леонтієва, Ю. Мережко, О. Петрикова); технічні вокальні навички (Д. Євтушенко, В. Морозов, В. Юшманов). Також вченими розглядаються загальні питання активізації виконавських умінь (В. Гевал, О. Довженко, Я. Шипайло) та психологічні аспекти формування професійних умінь (О. Бодіна, О. Куликова, О. Давидов).

У галузі музичної педагогіки проблема концертмейстерської підготовки розглядається з урахування специфіки даного напряму діяльності: принципи роботи концертмейстера (Н. Слупська); провідна роль концертмейстера (Ю. Мірлас, В. Павлічук, Н. Тишкевич, В. Чайка); мистецтво піаніста-концертмейстера (О. Гольденвейзер, О. Люблінський, І. Мосін, Т. Молчанова, Є. Шендерович); питання транспонування (А. Рафалович).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як бачимо, питання пов'язані з вокально-інструментальною діяльністю, охоплюють різні аспекти піаніста-концертмейстера, між тим, недостатньо висвітлюються проблемні ансамблево-виконавські моменти, які виникають між виконавцями-здобувачами в процесі спільної діяльності.

Мета – визначити специфіку професійних умінь вокально-інструментальної діяльності майбутніх фахівців музичного мистецтва та визначити шляхи їх активізації на практиці.

Виклад основного матеріалу. Навчання у закладі вищої освіти передбачає отримання знань, умінь та навичок які допоможуть реалізуватися особистості у сучасному суспільстві. Їх набуття та кваліфікаційний рівень визначається сформованістю певних компетентностей. Саме вони, на думку науковців, надають можливість фахівцю розвивати індивідуальні властивості та проектувати майбутню діяльність. «Індивідуальне ставлення суб'єктивує компетенції, що впливає на предмет і результат діяльності» [7], тому визначимо деякі аспекти поняття «компетентність».

Зазначимо, термін «компетентність» фундаментального значення набуває у освітній галузі і означає якість професійного рівня особистості. Так І. Зимня стверджує, що компетентність є особистісною якістю, яка інтегрує знання, інтелектуальні, культурні, соціальні прояви та виявляється в діяльності, поведінці та комунікації [3]. Автор до характеристик компетентності відносить: мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смысловий та емоційний аспекти, що формують результат освітнього процесу [4]. Подібної думки дотримуються і науковці О. Дубасенюк, Н. Сидорчук, Н. Татура, А. Хуторський. Як систематизований синтез знань, умінь та навичок, ставлення та рефлексії, розглядає компетентність О. Антонова та Л. Маслак [1]. Таке поєднання певного рівня І. Зязюн вважає ознакою професійної якості [5]. Існує велика кількість визначень даного поняття, але сутність єдина – «інтегрована якість особистості, здатність продуктивно виконувати діяльність у певних соціально-значущих сферах, на основі здобутих знань, умінь, навичок, досвіду, ставлень та цінностей» [7].

Відповідно до нашої спеціалізації виокремимо фахову компетентність, яка складається з інструментально-виконавської, теоретичної, методичної компетенцій. В свою чергу музично-виконавська компетенція майбутнього вчителя музичного мистецтва, на думку Т. Пляченко «здійснюється у процесі фахової підготовки студентів в інструментальних класах і полягає в опануванні низки компетенцій (програмно-репертуарних, технічно-виконавських, інтерпретаційних, інструментально-методичних, концертмейстерських, сценічних) [10]. Звернемо увагу на подання – вміння грати у ансамблі (виняток складають фортепіанні дуєті) розглядається як концертмейстерська компетенція. Означене підкреслює важливість набуття майбутніми вчителями музичного мистецтва знань, умінь, навичок з ансамблевої практики в процесі

фахової підготовки. З метою порозуміння необхідного переліку професійних умінь та навичок для оволодіння мистецтвом акомпанементу, розглянемо особливості вокально-інструментального процесу

У роботі над вокальним твором концертмейстер-піаніст повинен вміти працювати з вокальною партією: осмислювати художній зміст літературного тексту; визначати фонетичні та ритмові особливості тексту, кульмінаційні та драматургічні моменти; усвідомлювати сутність розподіл вокального дихання; фразувати відповідно слову й смислу; виявляти зв'язок між музичною інтонацією та словом, що допоможе відчутти та зрозуміти образний характер твору. Концертмейстер повинен орієнтуватися у вокальній партії, щоб при необхідності «підхопити» вокаліста; вміти інтонувати мелодію разом з текстом, у подальшому це дозволить коректувати партію вокаліста за наявності інтонаційних та фонетичних помилок.

Специфіка концертмейстерської діяльності полягає в тому, що піаніст повинен концентрувати увагу не на собі, а на солісті. Чуйно сприймати слухом відтінки вокального голосу, та відстежувати боковим зором початок, цезури, фермати, речитативи, каденції, закінчення. Вивчення фортепіанної партії передбачає інтерпретаційно-осмислену гру, звернення уваги на вступ, закінчення, та сольні фрагменти. Слід враховувати оркестровий характер у виконанні оперних творів, та стильові особливості камерної музики. Також вагомим фактором у звуковій орієнтації є звучання соліста-вокаліста (його тембр, сила, наповненість), тому бажано знати можливості вокального голосу та його регістрові особливості. Наприклад, коли акомпануєш слід враховувати з якою інтенсивністю звуку грати для сопрано чи баритону: сопрано більш прозоро, а баритон – насичено по звуку. Вокалізований звук фортепіано стимулює звуковедення вокаліста до правильного фразування та звуковедення.

Зауважимо, у концертмейстерській практиці акомпанемент може наближатися до звучання оркестру, клавесину, органу, фортепіано в залежності від стильового напрямку. Але піаніст повинен завжди враховувати провідну роль вокаліста-виконавця. Щоб гармонійно відбувся дует з вокалістом, концертмейстер дотримується вокалізованого відтворення звукового матеріал. На думку науковців, концертмейстерів-виконавців, викладачів, кожен фахівець-концертмейстер має володіти низкою умінь та навичок, а саме: умінням слухати партнера-соліста; відчувати партнера у ансамблі (дуеті) та підкорюватися художній волі іншого виконавця; розподіляти виконавську увагу; володіти звуковим балансом у ансамблевій грі; відчувати та розуміти зв'язок між словом

і музикою; контролювати якість звучання та оцінювати власну гру; навички читання з листа та транспонування [2; 9].

Між тим існують загальні музично-виконавські уміння, які обумовлюють інтерпретаційно-виконавський процес музиканта: диференційовано сприймати музичну інтонацію; встановлювати зв'язок між засобами музичної виразності та жанрово-стильовими особливостями; оперувати слуховими уявленнями; порівнювати різні інтерпретаційні трактовки; інтерпретувати музичні твори різних стилів та напрямків; застосовувати слуховий контроль у виконавському процесі

Поряд з уміннями майбутній фахівець має володіти виконавськими прийомами гри, які слугують технічному втіленню музичних творів. До такого роду прийомів-навичків належать: звуковидобування, артикуляція, звуковедення. Любе доторкання до клавіш наводить до звуку, якість якого залежить від глибини, активності, тактильного відчуття пальців, ритмічної організації. Про мистецтво звука та методи роботи над ним писали всі видатні піаністи-виконавці: Й. Гофман, М. Грінберг, Я. Зак, Г. Коган, Я. Мільштейн, Г. Нейгауз тощо. Володіння різноманітним «туше» та здатність застосовувати його у відтворенні елементів музичної фактури відповідно ритму, динаміки, розвитку мелодійних ліній та темпу, сприяє інтонаційно-пластичному та пластично-ритмовому втіленню образно-виразного змісту на піаністичному рівні. Партія акомпанементу це завжди підтримка й продовження вокальної партії, тому інтонаційно-артикуляційна виразність супроводу допомагає вступом налаштувати слухача на сприйняття, розкрити образний зміст твору та емоційно підсилити вплив артистизму вокаліста.

Серед професійних навичок особливе місце посідає читання нот з листа та транспонування. Вони набуваються шляхом постійного тренування за принципом від простого до складного. Слід звернути увагу на різні види фактури та на вміння її спрощувати й моделювати. Під час напруження даного навичка потрібно дотримуватися того темпу, якій зазначений у нотах і відповідає образному характеру твору. Враховуючи особливості формування вокального співу, а саме, підбір тональності зручної для вокаліста, піаністу-концертмейстеру потрібно навчитися транспонувати, оскільки даний вид роботи є професійною ознакою концертмейстера і актуальною у виконавській діяльності концертмейстера.

Відомо, що формування професійних умінь відбувається в процесі накопичення музичного слухового та виконавського досвіду, отриманих знань: складових музичної мови, жанрів, стилів, про композитора, інструменти. Позитивно впливовими

складовими процесу засвоєння умінь і навичок є індивідуальні музичні здібності, особливо музичний слух, відповідно – розвинений виконавський слух та сформованість слухового самоконтролю.

Важливість слухового контролю обумовлює уміння чути іншого виконавця та ансамбль в цілому. Розподіляючи виконавську увагу, слух диференційовано відслідковує елементи музичної тканини: гармонію, тембральне забарвлення, поліфонічну насиченість, особливості вокальної партії тощо. Така цілісність процесу вимагає концентрації здібностей та накопичення досвіду. Їх не природність, а напрацювання, свідчить про наявність професійного хисту музиканта.

Складність концертмейстерського процесу між здобувачами у вокально-інструментальному співвідношенні полягає: в невмінні піаніста піти за вокалістом (важно відключитися від своєї партії), а вокалісту не вистачає емоційної виразності впевнено вести свою партію; піаніст не завжди відчуває звуковий баланс з вокалістом – вокаліст співає без опори; піаніст втрачає артикуляційну виразність у виконанні – вокаліст фонаційно не виспіває партію. Означені проблеми мають двобічний характер і потребують від піаніста та вокаліста виконавської досконалості, сумісної практики й емоційно-артистичної єдності.

Зазначимо, якщо піаністична виразність залежить від артикуляційних прийомів гри, то у вокальному мистецтві вагоме місце мають фонаційні навички.

Фонаційний навичок пов'язаний з процесом голосоутворення і основою його формування є використання фонем: голосних, складів, слів. Для якісної фонації необхідно дотримуватися прикритої манери співу з метою збереження рівного тембрального звучання на всьому діапазоні. Правильна вимова вокаліста зазвичай починається зі зручних для голосового апарата вправ на голосні – а, о, у. Вони сприяють формуванню правильного резонування, зняттю фіксованих затисків голосового апарата. На наступному етапі – проспівувати з приголосними, зі швидким і чітким вимовленням звуків (ма – ме – мі – мо – му). Важливо контролювати артикуляцію складів та підкреслювати особливо перший. Між тим обов'язково потрібно зберігати позицію у перехідних нотах, що забезпечить рівність тембрального звучання голосу. Вправи на фонемі можна моделювати у штриховому й темповому варіантах. Зміна штрихів, темпу виробляє відчуття голосової фіксації, реакцію, увагу вокаліста. Для покращення засвоєння фонаційного навичка можливе застосування скоромовок. Їх слід промовляти повільно з наголосами і поступово збільшувати темп. Відповідно фонетичним вправам активізується і фонове дихання. Для

його тренування можна застосовувати вправи на вироблення поступового довгого видиху (здування м'ячика), набуття рівного подиху різної інтенсивності.

Науковець Н. Кьон зауважує, здійснювати формування фонаційних навичок потрібно на основі «свідомої рефлексивно-корекційної позиції» [6]. На думку автора, важливо розуміти фізіологічний аспект вокального процесу, фізіологічно відчувати певну позицію, її набуття сприятиме вокальній самокорекції, оскільки вокаліст не завжди себе адекватно чує, особливо в період становлення голосового апарату під час навчання. Здобувач повинен не тільки повторювати за викладачем, але й усвідомлювати, розуміти внутрішній процес, який відбувається під час співу. Це прискорить засвоєння та застосування отримуваних навичок у вокальних творах. А володіння широким репертуаром завжди позитивно впливає на розвиток загального вокального рівня співака.

Висновки. Отже, вокально-інструментальна практика є особливою діяльністю для здобувачів, яка відзначається: злагодженістю ансамблевого звучання, відчуттям музично-емоційного партнерства, художньою єдністю та звуковим балансом, єдиним артикуляційно-стильовим звучанням. Зазначені риси обумовили специфіку формування відповідних умінь та навичок майбутніх фахівців музичного мистецтва, а саме: розподіл виконавсько-слухової уваги та слухового контролю, диференційоване сприйняття ансамблевого звучання, спрямування виконавських надбань на розкриття образного змісту музично-словесного матеріалу у вокально-інструментальній діяльності.

Важливість даної проблематики в освітньому процесі майбутніх фахівців спонукає до подальшого дослідження у цьому напрямку. Варто розглянути педагогічних умов, що сприятимуть професійному зросту ансамблевих умінь у вокально-інструментальній діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонова О. Є., Маслак Л. П. Європейській вимір компетентнісного підходу та його концептуальні засади. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка. 2011. С. 81–109.
2. Горбулич Г. В. Специфика концертмейстерской подготовки будущих учителей музыки. *Вісник ХДАДМ*. 2011. С. 196–199.
3. Зимняя И. А. Компетенция и компетентность в контексте компетентностного подхода в образовании. Режим доступу: http://www.rusread.org.ru/ckeditor_assets/attachments/63/i_a_zumnaya_competency_and_competence.pdf.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Експеримент и инновации в школе*. 2009. № 2. С. 7–14.

5. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. № 25. С. 13–18.

6. Кьон Н.Г. Пропедевтика типових помилок як метод навчання співу студентів педагогічних університетів. // *Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети наукових досліджень – теоретична та практична цінність»*. Варшава. 2018. С. 11–12.

7. Марущак О.М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. *Креативна педагогіка: Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся»*. Житомир, 2016. Вип. 11. С. 97–108.

8. Мережко Ю. В., Петрикова О. П., Леонтієва С. Л. Вокально-виконавська підготовка майбутніх артистів-вокалістів у вищій школі на основі міждисциплінарної інтеграції. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, V (23), I.: 139, 2017 www.seanewdim.com

9. Павлічук В.І., Чайка В.А., Тишкевич Н.П. Роль концертмейстера у вихованні творчої особистості співака у класі постановки голосу. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 25. Т. 2. 2020. С. 130–137

10. 10.Пляченко Т.М. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції: *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття*. Київ. 16–17.10.2014.